
ONHAUSZ MIKLÓS

A SZÉKESEGYHÁZI ÉNEKKAR REPERTOÁRJA GLATT IGNÁC KARNAGYI ÉVEI ALATT (1888–1917)

Dulánszky Nándor pécsi püspök (1877–1896) az 1880-as években megismerkedett a ceciliánus egyházzenei reformmozgalommal, s a Székesegyház restaurációjához kapcsolódóan a dóm énekkarát a megismert és helyesnek ítélt reformeszmék nyomán kívánta átalakítani. Ennek eredményeképpen hozta létre 1888-ban a Székesegyházi Énekiskolát, amely az itt tanuló fiúgyermeket alkalmassá tette az énekkar szoprán és alt szólamaiban végzett egyházi szolgálatra. A püspök a korábbi férfikart tovább foglalkoztató régi-új énekkar és az Énekiskola vezetésével elhivatott zenész papját, az önálló énekoktatási módszert kidolgozó Glatt Ignácot bízta meg.¹

A reform természetesen nem csak az énekkar összetételét, de az általa énekelt repertoárt is alapjaiban megváltoztatta. A ceciliánus elveknek megfelelően – amelyeket jóval később X. Pius pápa „Tra le sollecitudini” kezdetű enciklikájával az egyház hivatalos álláspontjává emelt – eltűntek a székesegyházi szertartásokról az énekesnők, a szólóbetétek, és a zenekarkíséret is. Mindez eleinte ellenérzést váltott ki Lickl és Hölzl városában.

A ceciliánus eszme origója a gregorián ének volt, emellett a hasonlóképpen szentnek, művészinek és egyetemesnek tekintett klasszikus polifóniát jelölte meg széles körben alkalmazandónak, mindezzel nem kizárva a megfelelő szellemben komponált kortárs alkotásokat. A klasszikus polifóniáról írta Járosy Dezső papkarnagy Richard Wagnert idézve: „Palestrinának és iskolájának, valamint a hozzá közel fekvő századnak művei a katolikus egyházi zenének virágzását és legmagasabb tökélyét rejtik magukban.”² Ennek megfelelően a pécsi székesegyház énekkarának repertoárját a gregorián énekek és a 16. századi mesterek művei alkották, kiegészülve a kortárs, regensburgi kötődésű, főképp klerikus karnagyok által komponált, a Palestrina-stílusban gyökerező, mégis a romantikától nem mentes szerzeményeivel.

Felhasználható források

A repertoárkutatás legfontosabb forrása a Glatt Ignác és Lajos Gyula karnagyok által vezetett kórusnapló, a *Diarium Chori* egyetlen fennmaradt kötete. Az 1910 és 1927 közötti időszakot átfogó dokumentum képet ad az énekkarnak az I. világháború és a szerb megszállás éveiben végzett munkájáról, s jól illusztrálja az 1917-es karnagyváltással a repertoárban bekövetkező bizonyos hangsúlyváltásokat és a nem változó jellemzőket.³ A *Diarium Chori*-ban szerepel a tárgyalt évek

¹ Onhausz Miklós: Glatt Ignác kanonok – az egyházzene pécsi reformere = Pécsi Szemle 2008 tavasz, 42–56. p.

² Járosy Dezső: Az egyházi zene és a papság. Temesvár, 1912. 92. p.

³ Sajnálatos, hogy a megelőző kötet elveszett, így a kezdeti időszak tekintetében más forrásokra kell hagyatkoznunk, amelyek a teljes áttekintést nem teszik lehetővé.

összes székesegyházi szertartása (püspöki és káptalani szentmisék, gyászszertartások, kanonoki installációk, vesperák stb.), amelyen az énekkar részt vett. Az események mellett tételesen megjelennek az énekelt misék, motetták és zsoltárok, amelyekből a komplett jegyzék összeállítható.

Az 1910 előtti tételes leírást részlegesen pótolja az énekkar nagyheti és adventi „program”-járól megjelent – a Diarium Choriinak megfelelő részletességű – előzetese a Katholikus Egyházi Zeneközlöny c. folyóiratban, illetve esetenként a Pécsi Közlönyben.

Ugyancsak támpontokat ad Lajos Gyula 1938-ban írt, kéziratban maradt visszaemlékezése. A kézirat az 1890-es évek eseményei kapcsán hivatkozik is a Diarium Chori-ra, s esetenként olyan részletes információkat tartalmaz, amelyeket az 1910 előtti kórusnapló meglelte nélkül a szerző nem is tudott volna lejegyezni.⁴

További jelentős forrás maga a kottatár. A misék partitúráit és szólamkottáit a nagy terjedelem miatt megvásárolták a regensburgi Pustet Nyomdától, a motetta-anyag azonban szinte teljes egészében kéziratokból áll. Ez művenként egy partitúrát és minimum 20 szólamkottát jelentett. Ennek döntő többsége Glatt munkája. Az igazgató és egy jellegzetes írásképpű, egyelőre nem azonosított személy által írt kották mellett sok, az énekiskolások által másolt lapot is találunk.⁵ A kézi sokszorosítás idő- és energiaigényességéből arra következtethetünk, hogy amiből kézirat készült, arra valóban szükség volt, így elő is adták a korszakban.⁶

A repertoár-kutatás eredményei

A forrásadottságoknak megfelelően a legprecízebb képet az 1910-1917 közötti időszakról tudjuk megalkotni. A repertoár szélessége mind a korszakot, mind az egyes éveket tekintve imponáló. Egyben elmondható, hogy nem egy adott éves műsor ismételtetése történt, egyes művek csak 2-3 évente kerültek sorra. 1910-ben az énekkar 16 szerző 46 különböző többszólamú miséjét, és 23 szerző 110 különböző motettáját szolgáltatta meg.⁷ A teljes nyolc évet vizsgálva 25 szerző 108 miséjét és 40 szerző 243 motettáját számolhatjuk össze.⁸ Mindehhez megszámlálhatatlan gregorián ének és 90-nél több falsobordone stílusú zsoltár társult.

A legmeglepőbb feltárt jellemző a ceciliánus zene elképesztő túlsúlya. Ez csak látszólag ellentétes a deklarált elvekkel, hiszen ezek a zeneművek szerkesztésükben megfelelnek a mozgalom iránymutatásának, zenei értéküket tekintve azonban elmaradnak a 16. századi mesterek kompozíciói mögött. A nyolc év 108 miséjéből csak 6 reneszánsz mű (2–2 Palestrina, Anerio és Viadana), a többi zömében Haller, Mitterer, Goller, Griesbacher és Ebner – ma már szinte teljesen ismeretlen szerzők – munkája. A motettáknál hasonló a helyzet. Az énekkar szinte

⁴ Lajos Gyula: A Pécsi Székesegyházi Énekiskola története. Kézirat, 1938.

⁵ Gyakran bukkannak elő dátummal és a másoló nevével ellátott, így az elemzés szempontjából különösen fontos kották.

⁶ A hatalmas levéltári hangjegyanyag felmérése folyamatban van.

⁷ Ezek évi 10 és fél hónap adatai, a Diarium Chori a nyári szünet másfél hónapjáról nem tartalmaz adatokat, vélhetően a férfiak sem látott el szolgálatot július elejétől augusztus közepéig.

⁸ Az adatok minimumértékek. Néhány szerző számos azonos című művet írt, amelyeket a Diarium Choriban a helyenként rövidített, vagy hiányos bejegyzések alapján nem lehet megkülönböztetni.

Altus. T. II. P. 126. Nisi Dominus. Viadana.

1. *Nisi Dominus aedificaverit domum: in vanum laboraverunt, qui aedificant eam.*

2. *Nisi Dominus custodierit civi-ta-tem: frustra vigilat, qui custo-dit e-am.*

4. *Cum dederit dilectis su-is somnum: ecce haereditas Domini filii: merces fructus ven-tris.*

6. *Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex i-psiis: non confundetur, cum loquetur inimicis suis in par-ta.*

8. *Sicut erat in principio: et nunc et sem-per: et in saecula saeculorum A-men.*

3. *Vanum est vobis ante lu-cem surgere: surgite postquam sederitis, qui manducatis pa-nem do-lo-ris.*

5. *Sicut sagittae in manu po-ten-tis: ita filii ex-cus-so-rum.*

7. *Gloria Patri et Fi-li-o et Spi-ri-tu i-ni San-cto.*

Kézzel írott zsoltárkotta (Viadana: Nisi Dominus)

kizárólag adventben és nagyböjtben énekelte a 16. századi offertoriumokat (felajánlási énekeket). A 243 motetta közül mindössze 31 nem kortárs szerző műve. A kortárs darabok közel fele orgonakiséretes.⁹

Lajos Gyula az 1910 előtti időszokról írva négy Palestrina- és egy Crocemisét is nevesít, s mind a szakfolyóiratokban és napilapokban közölt műsorok, mind a kottatár alapján megállapítható, hogy ha nem is döntően, de észrevehetően módosultak az arányok a 16. századi zene rovására. Biztosan állítható ugyan, hogy a reneszánsz kórusművek az 1910-et megelőző évtizedekben sem képeztek túlsúlyt a repertoárban, jelenlétük azonban – elsősorban a kottatár kéziratai alapján – lényegesen markánsabb.

Nehezen képzelhető el, sőt, egyenesen kizárható, hogy Glatt Ignác és Lajos Gyula – aki 1904-től prefektusként segítette Glatt munkáját – azonos értékűnek tekintette volna a ceciliánus szerzők kompozícióit a klasszikus polifóniával. A Katho-

⁹ Az orgona volt az egyetlen hangszer, amelyet a mozgalom legszigorúbb irányzata is elfogadott.

likus Egyházi Zeneközlönyben megjelent műismertetések is – egyházas érzületük és imádságos hangulatuk mellett – elsősorban ezen szerzemények egyszerűségét emelik ki.¹⁰ A gyorsan változó összetételű gyermekkar számára azonban e művek alkalmazása mellett teljesíthető feladat volt szinte minden héten új anyagot énekelni, különösen úgy, hogy számos esetben az orgona is a segítségükre volt. Mindez azonban nem magyarázza a – gyakran öt-hatszólamú – reneszánsz kompozíciók számának minimálisra csökkenését az 1910 utáni években. Az ugyanis nem életszerű, hogy amire az iskola indulása utáni években képes egy fiúkar, azt másfél-két évtizeddel később, a képzési rendszer megszilárdulása után ne tudja produkálni.

A feltűnő aránytalanság okait keresve figyelmünket a székesegyház fizetett férfikara felé kell fordítanunk. Lajos Gyula az 1928. év kapcsán feljegyezi, hogy „templomszentelési évfordulóra éled újra 28 év szüneteltetés után Palestrina: Missa Papae Marcelli-je. Utoljára 1900 húsvétján volt műsoron a régi gárda kitűnő tenoristaival és zengő basszistaival.”¹¹ 1900 és 1910 között csupán néhány személyi változás történt, azonban az 1910-es években a férfikar generációváltás előtt állt: 1910-ben Fektér Ferenc 76, Hoffer Károly 66, Derlik Fülöp 63, Girardi József 54, Müller Antal 53, Oswald Ferenc 52 éves volt. 1913-ban beadta nyugdíjazási kérelmét Girardi, 1915-ben idült veselob következtében meghalt Oswald, 1916-ban nyugdíjazását kérte Fektér, majd nem sokkal később Hoffer is, 1917 januárjában pedig elhunyt Müller Antal.¹² A széthulló férfikar kiegészítésére a háborús évek alatt nem volt mód, s mivel a kispapok is bevonultak hadi szolgálatra, Glatt gyengébb képességű kiegészítő énekeseket volt kénytelen alkalmazni.

A kar három fiatalabb énekeese közül Bieber (később Bíbor) Mátyás és a Girardi helyére lépő Tóth Aladár 1914 őszén hadba vonult, és csak 1918 novemberében tértek haza.¹³ Niedermayer János tenoristát ugyan a püspök kérésére mentesítették a katonai szolgálat alól,¹⁴ ám róla egy későbbi forrásban az szerepel, hogy „igen gyenge hangja van”.¹⁵ A tüdőgümőkórban szenvedő Székely Márton másodorgonista 1915-ben elhunyt.¹⁶ Az egyedüli abszolút biztos pontot a negyvenes éveiben járó kiváló orgonista, Jaksch Ede jelentette.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a férfikart érintő számbeli és minőségi problémák eredményezhették a kényszerű változtatást, azaz az 1910-es évek kisebb erőpróbát jelentő műsorválasztását – a változatlanul széles repertoár fenntartása mellett.

Oktatástörténeti vonatkozások

Glatt Ignác énekkoktatási módszere célul tűzte ki a kezdő növendékek 30 hét alatt történő, biztos kottaolvasó énekesse nevelését.¹⁷ Azonban – a produktum is-

¹⁰ Pl. Katholikus Egyházi Zeneközlöny IV. évf. 1897/11. 90. p.

¹¹ Lajos... i. m. 1938. 65–66. p. A Missa „Papae Marcelli” hatszólamú misekompozíció, négyszólamú férfikkal.

¹² PKL Kj. 310/1913, 304/1915, 237/1916, 369/1916, 23/1917.

¹³ PKL Kj. 505/1914, 358/1918.

¹⁴ Lajos... i. m. 1938. 44.

¹⁵ PKL Kj. 096/1921

¹⁶ PKL Kj. 190/1915

¹⁷ Glatt Ignác: Az énekkoktatás módszere. Szent István Társulat, Budapest, 1900.

merete nélkül – kérdésként merülhet fel, hogy mi valósult meg a célokból. Valóban kottaolvasóvá értek a fiúk? És mindez ténylegesen 30 hét alatt ment végbe?

Ahhoz, hogy a képzési eredményről ne csak általánosságok szintjén beszéljünk, szükség van az aprólékos repertoár-elemzés eredményeire. Ezeket látva nyilvánvaló, hogy ekkora zenei anyagot lehetetlenség lett volna biztos kottaolvasási tudás nélkül betanítani.

A fiúkórus egészen 1930-ig 24 főből állt. Minden évben annyi új növendék került az intézetbe, ahány fiú mutálás vagy elégtelen tanulmányi eredmény miatt távozott. Ez néhány szerencsés évben csak 3–4 fő volt, ám nem ritkán 7–8 főt kellett pótolni.¹⁸ Az új fiúk a 30 hét után, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén léptek be az énekkarba. Szűk fél évük maradt arra, hogy begyakorolják magukat, hiszen a következő tanév első félévében az újoncok képzési ideje alatt az ismét 16–18 tagúra olvadó gyermekkarban kellett felelősen helyt állniuk.¹⁹ A rendszer tehát csak a 30 hetes képzési idő megtartásával volt fenntartható.

Az elemzés a zenetörténeti eredményeken túl egyértelművé teszi, hogy a Glatt-féle módszertani könyvben leírtak a gyakorlatban maradéktalanul megvalósultak.

Történeti hitelességű lemezfelvétel

2011 júliusában megjelent a Pécsi Székesegyház Palestrina Kórusának CD-je, amely az Énekiskola és a Palestrina Kórus 120 éves történetét bemutató ötrészes sorozat első darabja. A most kiadott első lemez egy reprezentatív válogatás az 1888–1917 között a Székesegyházban igazolhatóan elhangzott művekből. Az összeállítás egyesíti magában a zenei változatosságot és a történeti hitelességet.

A repertoár fent ismertetett eredeti arányait természetesen nem lehetett tartani, de ez nem is volt, és nem is lehetett cél. A szerkesztők igyekeztek egy vállalható arányt létrehozni a 16. és 19. századi zene között, az egyes korokon belül is a lehető legszínesebb összeállításra törekedve. A „régizene” nagyheti és adventi jelenlétét idézi a négy adventi offertorium, és egy nocturnus Ingegneri nagypénteki responzóriumaiból, míg a vesperákon végzett zsoltározásnak állít emléket Viadana falsobordone stílusban írt zsoltárja, a Nisi Dominus. Az akkori kortársak közül nem maradhatott ki a regensburgi egyházzenei iskola tanára, Glatt mestere, Michael Haller egy szerzeménye.

Az elhangzó művek közül néhánynak különös jelentősége van: Az Improperium expectavit kezdetű Lassus-motetta volt az első mű, amelyet – egy korális mise mellett – 1889 virágvasárnapján a nyilvánosság előtt megszólaltatott az átalakított dómkórus. 1891-ben, a Székesegyház felszentelésekor, I. Ferenc József fogadására énekelték Schütty nyolcszólamú királyhimnuszát, Dulánszky püspök és Glatt Ignác gyászszertartásán pedig egyaránt elhangzott Josef Schildknecht Requiemjének liberája.

¹⁸ A Pécsi Székesegyházi Énekiskola növendékeinek névsora az 1888–1889-ik iskolai évtől kezdődőleg. Kézirat.

¹⁹ Az énekiskolások nem mint „gyermekkórus” jelentek meg, hanem a férfikkal együtt, mint „a székesegyház kórusa”. A velük szemben támasztott szakmai elvárások az életkortól függetlenek voltak.

CD-borító

Lajos Gyula szerint Glatt csak akkor írt művet, ha valamely alkalomra nem volt a liturgiához megfelelő szövegű mű a kottatárban. „Így születtek a keresztyáró napok jellegzetes, és alázatos egyszerűségükben is kedves antiphonái, egy Exsurge és Regina coeli.”²⁰ Glatt valóban nem tört zeneszerzői babérokra, mindössze néhány kisebb kompozíciója ismert, ezek közül a felvételen a rendszerint nagyszombaton énekelt Exsurge!-val tisztelgünk emléke előtt, amelynek magyar szövege: „Kelj fel, miért alszol, Uram? Ébredj föl, ne taszíts el végképp! Miért rejtet el orcádat, miért felejtet el nyomorúságunkat és ínségünket? Lelkünk a porba hanyatlott, testünk a földhöz tapadt. Siess segítségünkre! Váls meg minket irgalmadból!” (Zsolt. 44 (43) 24–27.)

²⁰ Lajos... i. m. 1938. 39. p.